

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26518>

Please be advised that this information was generated on 2018-11-14 and may be subject to change.

EEN AFDELING ROMEINSE HULPTROEPEN IN BODEGRAVEN?

Westerheem XXIX, 1980, 33-36.

Een afdeling Romeinse hulptroepen in Bodegraven?

J. E. Bogaers

Tot de verrassende vondsten uit de Romeinse tijd die in 1976 gedaan zijn te Bodegraven¹, behoren twee opvallende epigrafische documenten.

1 (afb. 1). Fragment van een tegel (*later*) met secundaire brandsporen (d. minstens 6.2 cm). Daarop is een gedeelte te zien van een rechthoekig, tweeregelig stempel (br. 5.2 cm; l. minimaal 7.5 cm). Van de tekst is slechts één letter (in reliëf) te lezen, nl. een R in de rechter bovenhoek.

2 (afb. 2). Fragment van — zeer waarschijnlijk — een platte dakpan (*tegula*) met secundaire brandsporen (d. 3.5 cm).

Daarop is eveneens een deel te zien van een rechthoekig, tweeregelig stempel. Dit moet wel identiek zijn met dat van nr. 1. De breedte bedraagt 5.3 cm; de grootste lengte is nog 5.6 cm. Rechts boven zijn na elkaar sporen te zien van een tweetal letters in reliëf: V (of X?) en R.

Op grond van de beide fragmenten mogen we uitgaan van een tweeregelig stempel met reliëfletters waarvan de bewaard gebleven tekst luidt: --- VR / ---. Dat de R voorafgegaan zou zijn door een X, is hoogst onaannemelijk, vooral met het oog op het Latijn en de te verwachten inhoud van de inscriptie.

Een vergelijking van het tweemaal in Bo-

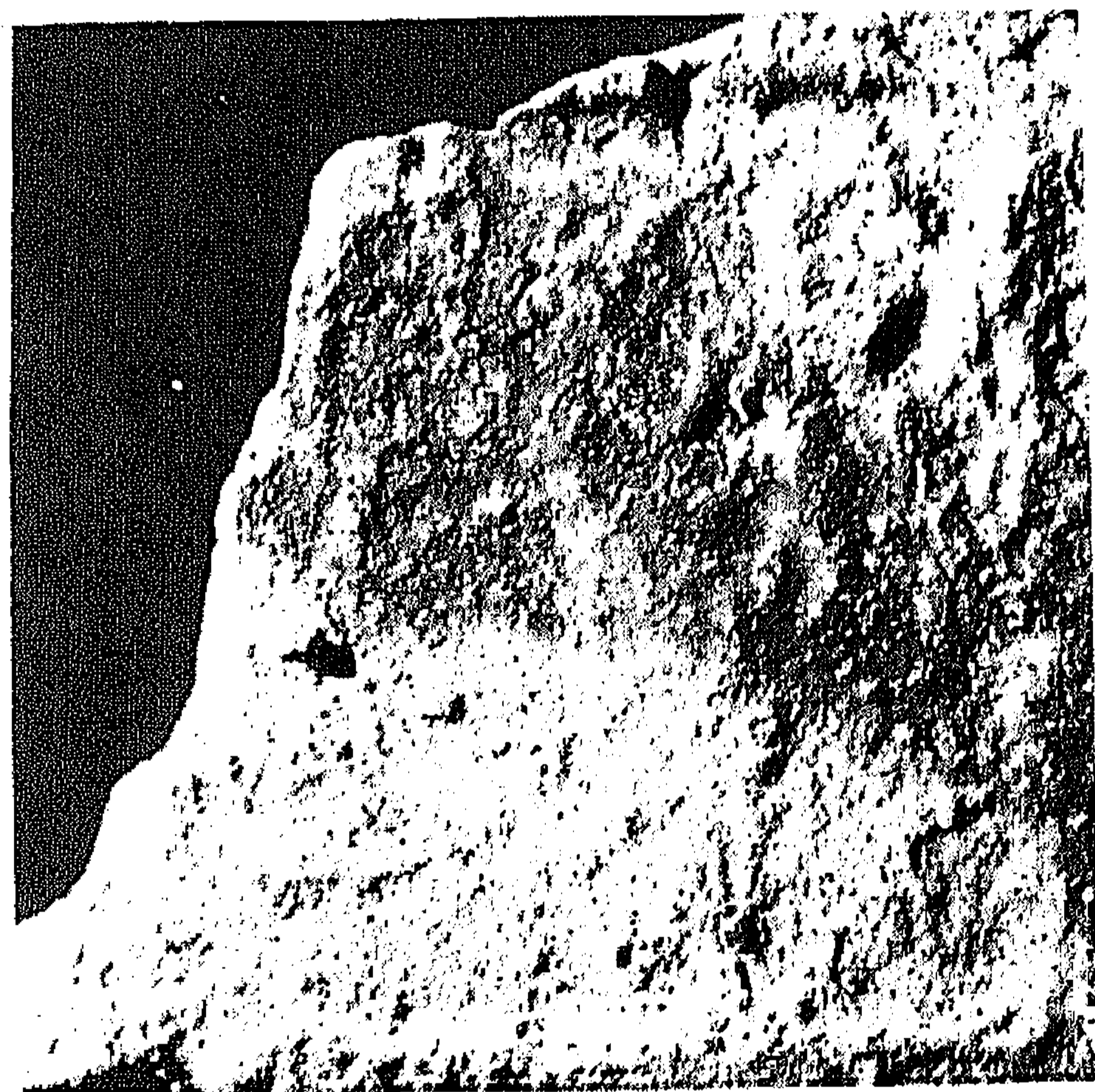
1—2. Bodegraven. Sporen van twee hoogst waarschijnlijk identieke Romeinse stempels op fragmenten van een tegel (1) en een platte dakpan (2). Ze hebben vermoedelijk betrekking op de (of een) *cohors II Asturum*: [---COH(ortis) II AST]VR(um) / [---]. Schaal 1 : 1. Foto's P. Bersch.

degraven vertegenwoordigde type met alle tot nu toe uit Germania Inferior bekende dakpanstempels², levert de conclusie op dat we in Bodegraven te doen hebben met een nieuw, tot dusver onbekend stempel. Vervolgens mag men op goede gronden vermoeden dat het hier gaat om een stempel van militaire origine. Slechts bij hoge uitzondering zijn in Neder-Germania twee-regelige stempels gebruikt door een particuliere pannenbakker³.

Aangenomen dat het hier inderdaad gaat om een militair stempel, dan moet men in verband daarmee in de eerste plaats zoeken naar een in aanmerking komende afdeling Romeinse hulptroepen, en wel in het bijzonder een *cohors auxiliaria* die tussen ca. 70 en 117, in de tijd van de Flavische keizers en Traianus, gestationeerd is geweest in Germania Inferior. Het ziet er nl. naar uit dat in onze provincie praktisch alleen in die periode dakpannen, tegels enz. zijn gefabriceerd welke voorzien zijn van stempels van afdelingen der Romeinse hulptroepen (althans van *cohortes*, niet van *alae*)⁴.

De oplossing van het hier gestelde probleem lijkt wel te zijn dat het Bodegravense stempel betrekking heeft op de *cohors II* of *VI Asturum*; overigens is tot nu toe niet bekend waar of in welk castellum in Neder-Germania deze afdelingen gelegerd zijn geweest⁵. Het Bodegravense stempel zou als volgt aangevuld kunnen

worden: [---COH(ortis) II (of VI) AST]VR(um) / [---]⁶. Het heeft dan betrekking op een afdeling hulptroepen die oorspronkelijk geformeerd is in Asturia, in het noordwesten van Spanje, in de provincie Hispania Citerior (Tarraconensis)⁷.

Er is geen twijfel mogelijk dat een *cohors II Asturum* in de Flavische tijd in Germania Inferior heeft gelegen⁸. In het algemeen neemt men aan dat deze afdeling identiek is met de gelijknamige, uit Britannia bekende *cohors* die ca. 100 na Chr. uit Neder-Germania daarheen verplaatst zou zijn⁹. Deze afdeling is dan in Germania Inferior, evenals in Britannia, niet alleen *quingenaria* geweest (d.i. nominaal 500 man sterk), maar ook *equi-*

*tata*¹⁰ (d.i. voorzien van ca. 120 be-
reden manschappen). Anderzijds moet
men rekening houden met de mogelijk-
heid dat de Nedergermaanse en de Bri-
tannische cohors niet identiek zijn, en dat
de eerste in de tijd van Traianus naar het
oosten is verplaatst, in verband met de
oorlogen tegen de Daciërs en de Parthen.
Deze afdeling zou uiteindelijk in Egypte
gestationeerd kunnen zijn¹¹.

Van de cohors VI Asturum is het niet ge-
heel zeker dat ze in Germania Inferior
heeft verbleven. Op grond van een twee-
tal inscripties, die buiten Neder-Germania
zijn gevonden, kan men enkel aannemen
dat dit — althans in de Flavische tijd —
het geval is geweest¹².

Met het oog op de Bodegravense vondsten
lijkt het momenteel het beste, te denken
aan een cohors II Asturum. Gezien het
unieke karakter van het nieuwe stempel
zou men verder kunnen vermoeden dat
deze cohors in de Flavische tijd in een
castellum te Bodegraven heeft gelegen en
dat zij in die jaren in de omgeving van
deze plaats dakpannen en tegels heeft ge-
fabriceerd¹³. Omstreeks 100 na Chr. kan
ze dan vandaar hetzij naar Britannia, hetzij
naar het oosten zijn gedirigeerd.

Het is echter ook mogelijk dat er uit het
nieuwe, uit Bodegraven bekend geworden
stempel geen enkele conclusie te trekken
zou zijn ten aanzien van een cohors Astu-
rum als eventuele bezetting van een cas-
tellum te Bodegraven, nl. wanneer de
twee hier besproken fragmenten afkom-
stig zouden zijn uit de Tegularia Transrhe-
nana, de centrale pannenbakkerij die aan
de overzijde van de Rijn heeft gelegen
(niet ver van Nijmegen, bij Emmerik of
Xanten?), en waarin detachementen van
Nedergermaanse legerafdelingen tussen
ca. 70 en 120 actief zijn geweest¹⁴. Uit
de vindplaatsen van fabrikaten van de Te-
gularia Transrhenana kan men niets con-
cluderen aangaande de plaats waar de in
de stempels vermelde legerafdelingen ge-
stationeerd waren.

In verband hiermee is het van belang er

op te wijzen dat ook van de (of een) co-
hors II Asturum stempels op produkten
van de Tegularia Transrhenana bekend
zijn; deze zijn gevonden te Keulen-Alte-
burg en te Xanten, in het gebied van de
Colonia Ulpia Traiana¹⁵.

Als het Bodegravense stempel ook uit de
Tegularia Transrhenana afkomstig zou zijn,
dan kan dit vermeld zijn geweest in het
begin van regel 1 (maar in dat geval zou
het stempel wel een opvallend grote lengte
hebben gehad)¹⁶ of — bij wijze van zeld-
zame uitzondering — in regel 2¹⁷.

Wanneer we het bovenstaande overzien,
lijkt het het meest waarschijnlijk dat het
Bodegravense stempel niet afkomstig is
uit de Tegularia Transrhenana, en dat er
uit geconcludeerd zou mogen worden dat
een cohors II Asturum in de Flavische tijd
gestationeerd is geweest in Bodegraven.
Of deze legerafdeling ca. 100 naar Bri-
tannia is gegaan (en in dat geval zeker
equitata is geweest), of dat ze in die tijd
naar het oosten is gedirigeerd, valt mo-
menteel niet uit te maken.

Ten slotte: het moge de lezer duidelijk
zijn geworden dat het ter bevestiging of
verwerping van de hier geuite aaneenscha-
keling van hypothesen dringend noodza-
kelijk is dat op zijn minst in Bodegraven
(of elders) nog een exemplaar van het
hier beschreven stempel aan het licht
komt, maar dan een dat de volledige tekst
te lezen geeft

Noten:

- ¹ Zie het voorgaande artikel van P. C. Beunder.
- ² Zie vooral Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL) XIII/6.
- ³ CIL XIII/6, 12701 v. (vgl. 12700).
- ⁴ Vgl. J. E. Bogaers, Berichten R.O.B. 19, 1969, 32 v.
- ⁵ G. Alföldy, Die Hilfstruppen der römischen Provinz Germania inferior, Düsseldorf 1968, 42-45.
- ⁶ *Astur* als afkorting van *Asturum* komt voor in enige inscripties die in verband staan met de cohors II Asturum: CIL II 4251 uit Taragona = Alföldy 1968 (n. 5), 192 v., nr. 85; CIL XIII 7693 uit het dal van de Brohl = Alföldy 1968, 193, nr. 87; CIL XIII/6, 12530, 13, en 12535, 7, dakpanstempels van

- de Tegularia Transrhenana, gevonden te Keulen-Alteburg en Xanten-Colonia Ulpia Traiana = Alföldy 1968, 193, nr. 89 (n.b.: niet *Ast(urum)*, maar *Astur(um)*; nr. 89 b is niet uit Vetera, maar uit Colonia Ulpia Traiana).
- ⁷ Cichorius in: Pauly-Wissowa, Realencyclopädie, I (1894) s.v. Ala, 1230 v., en IV (1901) s.v. Cohors, 245-248; Alföldy 1968 (n. 4), 7 en 42-45; J. M. Roldán Hervas, Hispania y el ejército romano, Salamanca 1974, 73 vv.
- ⁸ Alföldy 1968 (n. 5), 42-44; 164, nr. 2; 192 v., nr. 85-89.
- ⁹ Op grond van het Britannische militaire diploma CIL XVI 51, uit 105.
- ¹⁰ L'Année épigraphique 1951, 88; E. Birley, Roman Britain and the Roman Army, Kendal 1953, 22-24; Alföldy 1968 (n. 5), 42; M. G. Jarrett — J. C. Mann, Bonner Jahrbücher 170, 1970, 181; R. W. Davies, Acta Classica 19, 1976, 115-121.
- ¹¹ Margaret M. Roxan in: R. Goodburn — P. Bartholomew (eds.), Aspects of the *Notitia Dignitatum*, Oxford 1976, 63 v., naar aanleiding van *Notitia Dignitatum Orientis XXVIII*, 36: cohors II *Astarum* te Busiris onder het commando van de Comes limitis Aegypti.
- ¹² Alföldy 1968 (n. 5), 44 v., nr. 3; 164, nr. 2; 185, nr. 58.
- ¹³ Vgl. J. E. Bogaers, Berichten R.O.B. 19, 1969, 45.
- ¹⁴ J. E. Bogaers, Westerheem 17, 1968, 175.
- ¹⁵ Zie n. 6.
- ¹⁶ Vgl. CIL XIII/6, p. 129, type 21 en 22; W. Binsfeld, Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte 5, 1960/61, 74, Abb. 1, 2 = J. E. Bogaers, Berichten R.O.B. 19, 1969, 35, Abb. 2.
- ¹⁷ In 1972 en 1976 zijn te Krefeld-Gellep twee fragmenten gevonden van een dakpanstempel met de volgende tekst (ongepubliceerd, in particulier bezit): NIPRILEG.PR / TRANSRE[N]. Een en ander heeft in ieder geval betrekking op de *Legio I (= Prima) Minervia* en verder wellicht op een *pri(nceps)* (de hoogste centurio in een legioen na de *primipilus*) van deze legerafdeling, *Ni(ger?)*, die actief is geweest in de Tegularia *Transrhenana*.

Berg en Dalseweg 150,
6522 BZ Nijmegen